

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA UMUMIY O'RTA TA'LIM TASHKILOTLARINI MOLIYALASHTIRISH VA MOLIYA-XO'JALIK FAOLIYATINI BOSHQARISH: RIVOJLANISH TENDENSIYALARI VA ISTIQBOLLAR

Umarov Baxodir Aripovich,

*A. Avloniy nomidagi pedagogik mahorat
milliy institutining mustaqil tadqiqotchisi*

abm.uzbekistan@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18385656>

Annotatsiya: Mazkur maqolada O'zbekiston Respublikasida umumiy o'rta ta'lim tashkilotlarining moliyalashtirish tizimi hamda ularning moliya-xo'jalik faoliyatini boshqarish mexanizmlarining shakllanishi, rivojlanish bosqichlari va zamonaviy tendensiyalari tahlil qilinadi.

Davlat budjeti, jon boshiga moliyalashtirish, budjetdan tashqari jamg'armalar, homiylik va maqsadli dasturlar orqali moliyaviy resurslarni shakllantirish mexanizmlari hamda ularning boshqaruv samaradorligiga ta'siri yoritiladi.

So'nggi yillarda moliyaviy shaffoflikni oshirish, raqamli monitoring va nazorat tizimlarini joriy etish, xarajatlarni ta'lim natijalari bilan bog'lash hamda umumiy o'rta ta'lim tashkilotlarining moliyaviy mustaqilligini bosqichma-bosqich kengaytirish bo'yicha amalga oshirilayotgan islohotlar moliyalashtirish va boshqaruv modelining transformatsiyasini belgilab bermoqda.

Tadqiqot natijasida umumiy o'rta ta'lim tashkilotlarining moliya-xo'jalik faoliyatini boshqarishda barqarorlik, manzillilik va diversifikatsiya-yani kuchaytirishga qaratilgan ilmiy xulosalar va amaliy takliflar ishlab chiqiladi hamda 2030-yilgacha ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi doirasida moliyalashtirish va boshqaruvning istiqbolli yo'nalishlari asoslanadi.

Kalit so'zlar: umumiy o'rta ta'lim tashkilotlari, moliyalashtirish tizimi, moliya-xo'jalik faoliyatini boshqarish, davlat budjeti, jon boshiga moliyalashtirish, budjetdan tashqari mablag'lar, moliyaviy shaffoflik, raqamli monitoring, xarajatlar samaradorligi.

Финансирование и управление финансово-хозяйственной деятельностью организаций общего среднего образования в Республике Узбекистан: тенденции развития и перспективы

Умаров Баходир Арипович,

Независимый исследователь в Национальном институте педагогических навыков имени

А. Авлони. abm.uzbekistan@gmail.com

Аннотация: В статье анализируются процессы формирования и развития системы финансирования организаций общего среднего образования в Республике Узбекистан, а также механизмы управления их финансово-хозяйственной деятельностью в современных условиях.

Рассматриваются источники формирования финансовых ресурсов за счёт государ-

ственного бюджета, подушевого финансирования, внебюджетных фондов, спонсорской поддержки и целевых программ и их влияние на эффективность управления образовательными организациями.

Особое внимание уделяется проводимым в последние годы реформам, направленным на повышение финансовой прозрачности, внедрение цифровых систем мониторинга и контроля, увязку расходов с образовательными результатами и поэтапное расширение финансовой самостоятельности организаций общего среднего образования.

По итогам исследования сформулированы научные выводы и практические предложения по укреплению устойчивости, адресности и диверсификации финансирования, а также обоснованы перспективные направления совершенствования механизмов финансирования и управления в рамках Концепции развития образования до 2030 года.

Ключевые слова: организации общего среднего образования, система финансирования, управление финансово-хозяйственной деятельностью, государственный бюджет, подушевое финансирование, внебюджетные средства, финансовая прозрачность, цифровой мониторинг, эффективность расходов.

Financing and management of financial and economic activities of general secondary education institutions in the Republic of Uzbekistan: development trends and prospects

Umarov Baxodir Aripovich,

*Independent researcher at the A. Avloni
National Institute of Pedagogical Skills
abm.uzbekistan@gmail.com*

Abstract: This article analyzes the formation and development of the financing system of general secondary education institutions in the Republic of Uzbekistan, as well as the mechanisms for managing their financial and economic activities under modern conditions. It examines the sources of financial resources generated through the state budget, per-pupil funding, extra-budgetary funds, sponsorship, and targeted government programs and their impact on the efficiency of educational management.

Particular attention is paid to recent reforms aimed at increasing financial transparency, introducing digital monitoring and control systems, linking expenditures to educational outcomes, and gradually expanding the financial autonomy of general secondary education institutions.

Based on the research results, scientific conclusions and practical recommendations are formulated to strengthen the sustainability, targeting, and diversification of financing, and prospective directions for improving financing and management mechanisms are substantiated within the framework of Uzbekistan's Education Development Concept up to 2030.

Keywords: general secondary education institutions, financing system, management of financial and economic activities, state budget, per-pupil funding, extra-budgetary funds, financial transparency, digital monitoring, expenditure efficiency.

O‘zbekiston Respublikasida ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, uning moliyaviy barqarorligini ta’minlash va boshqaruv samaradorligini oshirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Umumiy o‘rta ta’lim tashkilotlarini moliyalashtirish tizimini takomillashtirish hamda ularning moliya-xo‘jalik faoliyatini boshqarish mexanizmlarini rivojlantirish ta’lim sifati va

natijadorligini oshirish, inson kapitalini rivojlantirish hamda ijtimoiy tenglikni ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Yangi tahrirdagi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun [1] hamda O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida [2] ta’limni moliyalashtirish va davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlashga oid normalarning mustahkamlanishi mazkur sohada institutsional asoslarni kuchaytirdi.

Shuningdek, **2030-yilgacha ta'limni rivojlantirish konsepsiyasida** [3] umumiy o'rta ta'limni moliyalashtirish va boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish ustuvor vazifalar sifatida belgilandi.

So'nggi yillarda ta'lim tizimini rivojlantirish borasida qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlar umumiy o'rta ta'limni moliyaviy jihatdan qo'llab-quvvatlash hajmining oshishiga olib keldi.

Mazkur jarayonlar umumiy o'rta ta'lim tashkilotlarining moliyalashtirish tizimi va moliya-xo'jalik faoliyatini boshqarish mexanizmlarining rivojlanish tendensiyalarini ilmiy tahlil qilish hamda istiqbolli yo'nalishlarini aniqlash zaruratini yuzaga keltirmoqda.

Taqqoslashlar shuni ko'rsatadiki, **2025-yilda** Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligiga ajratilgan mablag'lar hajmi **2024-yilga nisbatan 11 trillion so'mga** oshgan. Mazkur o'sish umumiy o'rta ta'limni moliyalashtirish davlat siyosatida ustuvor yo'nalish sifatida belgilanganini ko'rsatadi.

Ajratilgan **mablag'larning ko'paytirilishi** maktablarning moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, pedagog kadrlarni moddiy rag'batlantirish hamda ta'lim jarayoniga raqamli boshqaruv mexanizmlarini joriy etish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Mazkur sharoitda umumiy o'rta ta'lim tashkilotlarining moliyalashtirish tizimi va moliya-xo'jalik faoliyatini boshqarish mexanizmlarining rivojlanish tendensiyalarini tahlil qilish hamda istiqbolli yo'nalishlarini aniqlash dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqotda tizimli yondashuv, qiyosiy tahlil, statistik tahlil hamda iqtisodiy va boshqaruv tahlili usullaridan kompleks tarzda foydalanildi. Normativ-huquqiy hujjatlarni tahlil qilish orqali umumiy o'rta ta'lim tash-

kilotlarini moliyalashtirish va moliya-xo'jalik faoliyatini boshqarish mexanizmlarining institutsional asoslari baholandi. Ilmiy adabiyotlar sharhi asosida moliyalashtirish va boshqaruvning zamonaviy yondashuvlari aniqlashtirildi.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi

O'zbekiston olimlari tomonidan umumiy o'rta ta'lim tashkilotlarini moliyalashtirish va moliya-xo'jalik faoliyatini boshqarish masalalari normativ jon boshiga moliyalashtirish, budjetdan tashqari manbalarni shakllantirish hamda moliyaviy boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish yo'nalishlarida tadqiq etilgan.

Masalan, Haydarov M.T. umumta'lim maktablarida bir o'quvchiga to'g'ri keladigan xarajatlarning bazaviy me'yorlarini belgilash zarurligini ilmiy asoslab, moliyalashtirishda adolatli taqsimot mexanizmlarini taklif etadi [9].

Shuningdek, Sharafutdinova D.A. maktab ta'limini moliyalashtirishda iqtisodiy-me'yoriy ko'rsatkichlarni tizimlashtirish moliyaviy samaradorlikni oshirishda muhim omil ekanligini ta'kidlaydi [11].

MDH davlatlari, xususan Rossiya Federatsiyasi tadqiqotchilari (Ginzburg I.V., [12] Turukina E.Yu [14]) va **Qozog'iston Respublikasida** (Esenova G.Zh., [16] Adambekova A.A va Amankeldi N.A. [15]) olib borilgan tadqiqotlarda umumiy o'rta ta'limni moliyalashtirishning huquqiy va tashkiliy mexanizmlariga alohida e'tibor qaratilgan. Rossiyada qat'iy normativ-huquqiy tartibga solish ustuvor bo'lsa, Qozog'istonda o'quvchi boshiga moliyalashtirish orqali shaffoflikni oshirishga intilish kuzatiladi.

Umuman olganda, MDH mamlakatlari tajribasi umumiy o'rta ta'lim maktablarida moliya-xo'jalik faoliyatini boshqarish mexanizmlarini takomillashtirishda moliyaviy resurslar hajmi bilan bir qatorda ularning huquqiy

tartibga solinishi, hududiy va demografik omillarni hisobga olgan holda moliyalashtirishni rejalashtirish hamda ta'lim natijalariga yo'naltirilgan boshqaruv yondashuvlarini izchil joriy etish zarurligini ilmiy jihatdan asoslab beradi.

Xorijiy ilmiy tadqiqotlarda ta'limni moliyalashtirish masalalari resurslardan samarali foydalanish, ta'lim natijalari bilan bog'liqlik va moliyaviy hisobdorlik mexanizmlari nuqtai nazaridan yoritilgan. Coleman [6], Hanushek va Woessmann tadqiqotlarida [7] ta'lim xarajatlari hajmidan ko'ra, ularning natijadorligi ustuvor ahamiyatga ega ekanligi asoslangan. Bertalanffy tomonidan ishlab chiqilgan tizimli yondashuv ta'limni moliyalashtirish va boshqarishni o'zaro bog'liq elementlar tizimi sifatida ko'rib chiqish zarurligini ilmiy asoslaydi [5].

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, xorijiy ilmiy tadqiqotlarda ta'lim tizimini moliyalashtirish masalalari asosan ta'limda tenglikni ta'minlash, resurslardan samarali foydalanish, ta'lim natijalari va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi bog'liqlik hamda moliyaviy hisobdorlik mexanizmlarini takomillashtirish yo'nalishlarida o'rganilgan.

Tahlil va natijalar

So'nggi yillarda O'zbekistonda umumiy o'rta ta'lim tashkilotlarini moliyalashtirish tizimi diversifikatsiya, shaffoflik va manzillilik tamoyillari asosida rivojlanib, klassik budjet modelidan ko'p manbali moliyalashtirish modeliga o'tish tendensiyasini namoyon etmoqda. Davlat budjeti asosiy moliyaviy manba bo'lib qolayotgan bo'lsa-da, budjetdan tashqari jamg'armalar, homiylik va grant mablag'larining ulushi bosqichma-bosqich ortib bormoqda.

Maktablarning moliya-xo'jalik faoliyatini boshqarishda moliyaviy rejalashtirish, xarajatlarni normativ asosda belgilash va moliyaviy nazorat mexanizmlarini kuchaytirish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Raqamli monitoring va hisobot tizimlarining joriy etilishi budjet mab-

lag'laridan foydalanish ustidan shaffof nazoratni ta'minlash imkonini bermoqda.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, jon boshiga moliyalashtirish mexanizmini budjetdan tashqari mablag'lar bilan uyg'unlashtirish, xarajatlarni ta'lim sifati va natijadorligi bilan bog'lash hamda moliyaviy boshqaruvda raqamli monitoring tizimlarini keng joriy etish moliyalashtirish samaradorligini oshiradi.

Amaldagi islohotlar umumiy o'rta ta'lim tashkilotlarining iqtisodiy mustaqilligini bosqichma-bosqich kengaytirish, moliyaviy resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish va moliyaviy intizomni kuchaytirishga qaratilgan. Bu esa ta'lim sifati va boshqaruv samaradorligiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Mavjud moliyalashtirish amaliyoti shuni ko'rsatadiki, moliyaviy resurslar hajmining ortishi bilan bir qatorda ularni taqsimlash va boshqarish mexanizmlarining samaradorligi ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli moliyalashtirishni faqat xarajatlar hajmi bilan emas, balki ta'lim natijalari va boshqaruv samaradorligi ko'rsatkichlari bilan bog'lash zarurati yuzaga kelmoqda.

Xulosa va ilmiy takliflar

O'tkazilgan tadqiqot natijalari umumiy o'rta ta'lim tashkilotlarini moliyalashtirish va ularning moliya-xo'jalik faoliyatini boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish zaruratini ilmiy jihatdan asoslab berdi.

Birinchidan, umumiy o'rta ta'lim tashkilotlarini moliyalashtirishda davlat budjeti asosiy manba bo'lib qolishi bilan birga, hududiy, demografik va ijtimoiy omillarni hisobga olgan holda ko'p manbali moliyalashtirish mexanizmlarini rivojlantirish maqsadga muvofiqdir. Bu moliyaviy resurslardan foydalanish barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Ikkinchidan, moliyalashtirish jarayonida xarajatlarni faqat miqdoriy ko'rsatkichlar

bilan emas, balki ta'lim sifati va natijadorligi bilan bog'lovchi natijadorlikka yo'naltirilgan yondashuvni bosqichma-bosqich joriy etish zarur. Ushbu yondashuv moliyaviy resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish imkonini beradi.

Uchinchidan, maktablar darajasida moliyaviy avtonomiyani kengaytirish jarayonini yagona raqamli monitoring va moliyaviy nazorat tizimi bilan uyg'unlashtirish lozim. Bu bu-

djet mablag'laridan foydalanishda shaffoflikni ta'minlash hamda moliyaviy intizomni kuchaytirishga xizmat qiladi.

Mazkur **ilmiy xulosalar va takliflar 2030-yilgacha ta'limni rivojlantirish bo'yicha belgilangan ustuvor vazifalar bilan uzviy uyg'unlikda bo'lib**, umumiy o'rta ta'lim tashkilotlarining moliya-xo'jalik faoliyatini boshqarish mexanizmlarini takomillashtirishga hamda ta'lim sifatini barqaror oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni, 2020-yil 23-sentabr, O'RQ-637-son.
2. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, 2023-yil 1-may, O'RQ-837-son.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Farmoni, 2019-yil 29-aprel, PF-5712-son.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Xalq ta'limini boshqarish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi Farmoni, 2018-yil 5-sentabr, PF-5538-son.
5. Bertalanffy L. von. General System Theory: Foundations, Development, Applications. – New York: George Braziller, 1968.
6. Coleman J.S. Equality of Educational Opportunity. – Washington, DC, 1966.
7. Hanushek E.A., Woessmann L. The Knowledge Capital of Nations: Education and the Economics of Growth. – Cambridge, MA: MIT Press, 2015.
8. Azimov A.E. Ta'lim tizimini moliyalashtirishning xorij tajribasi // Zamonaviy ta'lim. – 2014. – № 2.
9. Haydarov M.T. Umumta'lim maktablarining bir o'quvchisiga xarajatlar bazaviy me'yorlarini aniqlash // Iqtisod va moliya. – 2016. – № 3.
10. Norqobilov N.N. Ta'lim tizimini budjetdan tashqari moliyalashtirish va marketing // Zamonaviy ta'lim. – 2017. – № 8.
11. Sharafutdinova D.A. Maktab ta'limini moliyalashtirishning iqtisodiy-me'yoriy ko'rsatkichlari tizimi // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar. – 2020. – № 2.
12. Гинзбург И.В. Правовое регулирование финансирования общего образования в Российской Федерации: автореф. дис. – Москва, 2015.
13. Бочков Д.В. Совершенствование механизма финансирования общеобразовательных учреждений: автореф. дис. – Оренбург, 2006.
14. Турукина Ю.Ю. Источники финансирования государственных услуг в сфере общего образования. – Электрон ресурс.
15. Adambekova A.A., Amankeldi N.A. Finansirovanie sistemy obrazovaniya Kazakhstana // Nauchnyy rezultat. – 2016.
16. Esenova G.Zh. Financing of Secondary Education in Kazakhstan // Bulletin of Toraighyrov University. – 2024. – DOI: 10.48081/LTIL8742.